

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب پنجم

توحید و
مراقبات

مراقبات اخبرہ

زیر نظر استاد محمد تقی فیاض محسن

سرشناسه:	امیری، مهدی، ۱۳۶۹-
عنوان و نام پدیدآور:	مراقبات اخلاق توحیدی/ پژوهش و تدوین مهدی امیری؛ زیر نظر محمدتقی فیاض بخش؛ [برای] موسسه فرهنگی هنری جلوه نور علوی.
وضعیت ویراست:	ویراست ۲.
مشخصات نشر: تهران:	فیض فرزانه، ۱۴۰۱-
مشخصات ظاهری:	ج: ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
شابک:	دوره: ۵-۱۹-۵۷۹۶-۶۲۲-۹۷۸؛ ۸۸۰۰۰۰ ریال:
وضعیت فهرست نویسی:	ج. ۱: ۸-۱۸-۵۷۹۶-۶۲۲-۹۷۸؛ ج. ۲: ۱-۲۰-۵۷۹۶-۶۲۲-۹۷۸؛
یادداشت:	ج. ۳: ۴-۹-۹۵۹۹۵-۶۲۲-۹۷۸؛ ج. ۴: ۵-۱۱-۹۷۵۷۵-۶۲۲-۹۷۸؛
یادداشت:	ج. ۵: ۸-۸-۹۸۷۲۱-۶۲۲-۹۷۸
مندرجات:	فیضا ویراست قبلی کتاب حاضر با عنوان "سیر مراقبات عملی بنا بر مکتب تربیتی علامه طباطبایی رحمه الله علیه" در سال ۱۳۹۹ منتشر شده است. کتابنامه.
عنوان دیگر:	ج. ۱: یقظه و توبه. - ج. ۲: مراقبه بر حدود الهی. - ج. ۳: مراقبه بر حریم داری الهی.
موضوع:	ج. ۴: مراقبات برزخی. - ج. ۵: مراقبات اخروی
موضوع:	سیر مراقبات عملی بنا بر مکتب تربیتی علامه طباطبایی رحمه الله علیه.
موضوع:	طباطبائی، سیدمحمدحسین، ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰ -- دیدگاه درباره معنویت Tabatabai, Seyyed Mohammad Hoseyn -- Views on spirituality
موضوع:	زندگی معنوی -- اسلام Spiritual life -- Islam
شناسه افزوده:	معنویت -- اسلام
شناسه افزوده:	Spirituality -- Islam
رده بندی کنگره:	انسان (عرقان)
رده بندی دیویی:	(Man (Mysticism*
شماره کتابشناسی ملی:	فیاض بخش، محمدتقی، ۱۳۲۲ - موسسه فرهنگی هنری جلوه نور علوی
اطلاعات رکورد کتابشناسی:	BP۱۷۵ ۲۹۷/۰۴ ۸۸۳۲۲۶۵ فیضا

مراقبات اخلاق توحیدی

جلد پنجم: مراقبات اخروی

زیر نظر: استاد محمدتقی فیاض بخش

پژوهش و تدوین: مهدی امیری

ناشر: فیض فرزانه

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۱

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۰۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۷۲۱-۸-۵

شابک دوره: ۹۷۸-۶۲۲-۵۷۹۶-۱۹-۵

تلفن مرکز بخش: ۰۹۱۳۷۹۷۴۷۵۰

برای اطلاع از دیگر محصولات مؤسسه، عدد ۱۰ را به سامانه

۰۲۱۳۳۹۸۷۹۹۰ پیامک کنید.

جلوه نور علوی

موسسه فرهنگی هنری جلوه نور علوی

تلفن: ۰۲۱-۳۳۹۸۷۹۹۰

سایت: www.jelveh.org

کلیه حقوق مادی و معنوی

این اثر متعلق به مؤسسه

جلوه نور علوی ع است.

فهرست مطالب

پیشگفتار ۷

فصل اول

مقدمه.....	۱۱
ضرورت وجود جهنم.....	۱۱
رابطه اعمال و جزای اخروی.....	۱۲
موجود بودن جهنم در حال حاضر.....	۱۵
ویژگی های جهنم.....	۱۷
توضیحاتی پیرامون این مراقبه.....	۲۳
گزارش محتوا.....	۲۵
روز اول و روز دوم: ویژگی های جهنم؛ درب ها.....	۲۶
روز سوم و چهارم: ویژگی های جهنم؛ هیزم.....	۳۶
روز پنجم و ششم: ویژگی های جهنم؛ وادی ها.....	۴۲
روز هفتم: ویژگی های بهشت؛ درها.....	۴۹
روز هشتم تا روز دوازدهم: ویژگی های بهشت؛ درها.....	۵۲
روز سیزدهم: ویژگی های بهشت؛ درجات.....	۶۸
روز چهاردهم و روز پانزدهم: ویژگی های جهنم؛ جایگاهی بد.....	۷۱
روز شانزدهم: ویژگی های بهشت؛ گستردگی.....	۷۹
روز هفدهم تا روز نوزدهم: ویژگی های جهنم؛ جایگاه همه.....	۸۴
روز بیستم و بیست و یکم: علت جهنمی شدن.....	۹۴
روز بیست و دوم: علت بهشتی شدن.....	۱۰۱

- روز بیست و سوم تا روز بیست و ششم: عذاب جهنم؛ دردناک ۱۰۴
- روز بیست و هفتم: عذاب جهنم؛ شدید ۱۲۰
- روز بیست و هشتم: نعمات بهشت ۱۲۵
- روز بیست و نهم تا روز سی و دوم: عذاب جهنم؛ عظیم ۱۳۰
- روز سی و سوم: نعمات بهشت ۱۴۴
- روز سی و چهارم: توصیف عذاب جهنم؛ خوارکننده ۱۴۷
- روز سی و پنجم: عذاب جهنم؛ سوزان ۱۵۱
- روز سی و ششم تا سی و هشتم: گریزناپذیری جهنم ۱۵۵
- روز سی و نهم و چهلم: ملائکه عذاب ۱۶۵

فصل دوم

- روز اول و دوم: حالات جهنمیان؛ غل و زنجیر ۱۷۵
- روز سوم: لباس جهنمیان؛ لباس ۱۸۳
- روز چهارم: حالات بهشتیان؛ لباس ۱۸۶
- روز پنجم تا روز هفتم: حالات جهنمیان؛ غذا ۱۸۹
- روز هشتم: حالات بهشتیان؛ غذا ۱۹۹
- روز نهم تا روز دهم: حالات جهنمیان؛ نوشیدنی ۲۰۲
- روز یازدهم: حالات بهشتیان؛ نوشیدنی ۲۱۰
- روز دوازدهم تا روز نوزدهم: جاودانگی در جهنم ۲۱۴
- روز بیستم: جاودانگی در بهشت ۲۴۳
- روز بیست و یکم تا روز بیست و سوم: سوز و گداز سالک ۲۴۷
- روز بیست و چهارم تا روز چهلم: تازیانه سلوک ۲۵۳
- فهرست منابع ۲۸۷

پیشگفتار

«إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ»^۱

«مسلماً کسی که گنهکار به پیشگاه پروردگارش بیاید، دوزخ برای اوست که در آن نه می‌میرد و نه زندگی می‌کند.»

خداوند متعال انسان را خلق نمود و تمام لوازم هدایت او را برایش فراهم نمود تا او به کمال لایق برسد. برخی از انسان‌ها از این فرصت طلایی استفاده نموده و در مسیر قرب الهی به سوی اعلاعلیین حرکت می‌کنند تا به سرمنزل مقصود برسند اما برخی دیگر کفران نعمت کرده، گام در مسیر مخالفت خداوند می‌نهند؛ طبیعتاً چنین کسانی که خود را کانون رحمت الهی دور کرده‌اند، با قهر خداوند ﷻ روبرو می‌شوند که مظهر آن، جهنم است. به جهت اهمیت توجه به عوالم ملکوت و عذاب جهنم و دوری از اعمالی که منجر به ورود در آن می‌شود، مراقبه توجه به عذاب اخروی پس از مراقبه حریمداری و مراقبه مرگ، مطرح می‌گردد که در آن، حالات خوفی سالک باید به مرتبه‌اعلای خود برسد؛ و چنان‌که

در مجلدات قبل اشاره شد، تا حال خوف از سخط الهی در سالم نهادینه نشود، قدرت پرهیز از گناه در او ملکه نمی‌گردد. مباحث جلد پنجم از مجموعه «مراقبات اخلاق توحیدی» به این مراقبه اختصاص یافته است که تقدیم خوانندگان محترم می‌گردد.

این جلد دارای دو اربعین است که محتوای روزانه شامل آیات قرآن، روایات معصومین علیهم‌السلام، کلام بزرگان، شعر، داستان و ادعیه می‌باشد.

در پایان لازم می‌دانیم از حجت‌الاسلام مهدی امیری که مسئولیت این مجموعه را بر عهده داشت، کمال تشکر و قدردانی را به عمل آوریم. از حجت‌الاسلام مهدی نصیری فر نیز که همکاری شایانی در این اثر داشتند، قدردانی می‌نماییم. همچنین از استاد گران قدر محمدتقی فیاض‌بخش که این مجموعه به توصیه و تحت عنایات ایشان تدوین شد و حسن توجه، دقت نظر و رهنمودهای عالمانه ایشان بسیار راهگشا بود، کمال قدردانی و تشکر را داشته و توفیقات روزافزون از محضر استاد حقیقی وادی معرفت، حضرت صاحب‌الزمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، برای ایشان و همه اساتید معظم اخلاق مسئلت داریم و امیدواریم این اثر مقبول حضرت ایشان واقع شده و برای استفاده علاقه‌مندان مفید واقع گردد.

مؤسسه جلوه نور علوی علیها‌السلام

فصل اول

مقدمه

ضرورت وجود جهنم

خداوند متعال انسان‌ها را برای هدفی والا آفریده است: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾؛ یکی از اقتضائات رسیدن به هدف خلقت، ورود انسان به عالم دنیا است. عالمی که به دلیل محدودیت‌های خاص خود این ظرفیت را ندارد که هر کسی بتواند نتیجه کامل اعمال خود را دریافت کند؛ بنابراین لازم است حیات دیگری بعد از عالم دنیا وجود داشته باشد تا انسان جزای اعمال نیک و بد خود را دریابد؛ چنانچه کسانی که به خداوند ﷻ ایمان نیاورده‌اند گمان باطلی را در سر می‌پرورانند که خلقت آسمان و زمین و مخلوقات، باطل و بی‌هدف بوده است؛ خداوند متعال در قرآن کریم، سزای این افراد را آتش دوزخ معرفی می‌فرماید: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَ الْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا قَوْلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ﴾.^۲

از عدالت خداوند ﷻ به دور است که قیامت و دادگاه عدلی

۱. «آیا گمان می‌کنید شما را بیهوده آفریده‌ایم و به سوی ما باز نمی‌گردید؟!»؛ (المؤمنون، ۱۱۵).

۲. «و ما آسمان و زمین و آنچه را که میان آنهاست، بیهوده نیافریده‌ایم؛ این پندار

کافران است؛ پس وای بر آنان که کافرند، از آتش دوزخ!»؛ (ص، ۲۷).

وجود نداشته باشد که هرکس بتواند پاداش و عقاب متناسب با کار خود را دریافت کند. چنین باور غلطی نیز در فرهنگ قرآن کریم، منسوخ و غیرواقعی شمرده شده است: «أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ؟»؛ پندار غلطی است که مجرمین و صالحین در یک رتبه باشند و اعمالشان جزای یکسانی داشته باشد. اگر کسی در دنیا به صراط مستقیم الهی تمسک جوید و در پی انجام اعمال صالح باشد، پس از مرگ و عرصه قیامت به بهشت برین وارد خواهد شد: «مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ»^۲؛ چنین کسی که از برنامه‌های راستین رسولان الهی ﷺ تبعیت کرده است، جایگاهی سراسر خوش و شادمان خواهد داشت و برای همیشه از نعمت‌های بهشت متنعم خواهد بود. در مقابل، کسی که راه مستقیم را گم کرده و در مسیر غیرحق قرار گیرد، با کوله باری از اعمال ناپاک و رذائل خبیث وارد دادگاه الهی در صحنه محشر می‌شود و جزای او آتش سوزان الهی است: «وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا»^۳.

رابطه اعمال و جزای اخروی

جهنم مظهر خشم خداوند و زندانی برای جنایت‌کاران است. در جهنم، عذاب‌هایی برای مجرمین آماده شده است که فوق تصور

۱. «آیا کسانی که مرتکب گناهان شدند، گمان دارند آنان را مانند کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، قرار می‌دهیم که زندگی و مرگشان یکسان باشد؟! چه بد داوری می‌کنند!»؛ (الجاثیة، ۲۱).

۲. «مگر آنان که توبه کرده و ایمان آورده و کار شایسته انجام داده‌اند، پس آنان به بهشت درآیند و ذره‌ای مورد ستم قرار نمی‌گیرند»؛ (مریم، ۶۰).

۳. «و هرکس بعد از آنکه [راه] هدایت برایش روشن و آشکار شد، با پیامبر مخالفت و دشمنی کند و از راهی جز راه مؤمنان پیروی نماید، او را به همان سو که رو کرده و اگذاریم، و به دوزخ درآوریم؛ و آن بد بازگشت‌گاهی است»؛ (النساء، ۱۱۵).

انسان‌هاست. شاید این سؤال مهم مطرح شود که چرا خداوند مهربان چنین زندان ترسناک و وحشت‌انگیزی را آفریده است؟ آیا بهتر نبود همهٔ مجرمان بخشیده می‌شدند و به بهشت می‌رفتند و یا در همین دنیا با انواع بلاها و سختی‌ها مجازات می‌شدند و با روحی پاک به عالم آخرت وارد شوند؟ در پاسخ باید گفت: به طور کلی، کیفر کارهای ناشایست را به سه دسته می‌توان تقسیم کرد: ۱. کیفرهای قانونی (قراردادی): در این نوع کیفرها برای رعایت عدالت، تناسب میان جرم و جزا، ضروری است.

۲. کیفرهای تکوینی دنیوی: این نوع از کیفرها، اثر تکوینی و ذاتی جرم و جنایت است؛ مثلاً اثر طبیعی خوردن سم، مرگ است. این‌گونه کیفرها «مکافات عمل» یا «اثر وضعی گناه» نامیده می‌شوند.

۳. کیفرهای تکوینی اخروی: اینجا نیز رابطه تکوینی برقرار است؛ اما رابطه کیفرهای اخروی با اعمال زشت و کردارهای ناپسند، قوی‌تر از رابطه کیفرهای تکوینی دنیوی است؛ بدین معنا که بهشت و دوزخ، حقیقت و باطن کارهای نیک و بد انسان در دنیا هستند؛ خداوند متعال می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ»؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از خدا پروا کنید، و هرکس باید بنگرد تا برای فردایش چه چیزی از پیش فرستاده است. انسان در حیات اخروی عیناً کارهایی را که پیش فرستاده، تحویل می‌گیرد. در آیه‌ای دیگر فرموده است: انسان حقیقت عمل نیک و بد خود را در قیامت، حاضر می‌یابد: «يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحَضَّرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ»^۲.

در سوره زلزال می‌خوانیم که انسان‌ها حتی کوچک‌ترین کار نیک و بد خود را مشاهده می‌کنند: «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ

۱. الحشر، ۱۸.

۲. «روزی که هرکس آنچه را از کار نیک و بد انجام داده، حاضر می‌بیند»؛ (آل عمران، ۳۰).

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾؛ هرکس هم‌وزن ذره‌ای کار خیر انجام دهد، آن را می‌بیند و هرکس هم‌وزن ذره‌ای کار بد انجام دهد، آن را می‌بیند.

غرض آنکه در بسیاری از موارد، هنگامی که قرآن موضوع عذاب و حشتناک دوزخ را مطرح می‌نماید، برای دفع شبهه ظلم و عدم تناسب جرم و جزا، تصریح می‌کند که این جزا چیزی جز همان عمل دوزخیان نیست: ﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾^۲؛ و آنها که اعمال بدی انجام دهند، با صورت در آتش افکنده می‌شوند؛ آیا جزایی جز آنچه عمل می‌کردید، خواهید داشت؟!

در حدیث است که جبرئیل علیه السلام به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله عرض کرد: «یا مُحَمَّدُ! عَشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ... وَاعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مُلَاقِيهِ»^۳؛ ای محمد! هرچه می‌خواهی، زندگی کن اما بدان که سرانجام می‌میری... هر کاری می‌خواهی بکن اما بدان که آن را ملاقات خواهی کرد. از امام علی علیه السلام نیز روایت شده که فرمود: «أَعْمَالُ الْعِبَادِ فِي عَاجِلِهِمْ نُصَبُ أَعْيُنِهِمْ فِي آجَالِهِمْ»^۴؛ کردار بندگان در دنیای آنان، پیش دیده‌هاشان در آخرت ایشان است.

«فعل تو که زاید از جان و تنت همچو فرزندت بگیرد دامت»^۵

«این جهان کوه است و فعل ماندا سوی ما آید نداها را صدا»^۶

۱. الزلزلة، ۷ و ۸.

۲. النمل، ۹۰.

۳. الزهد، ص ۷۹.

۴. نهج البلاغة، ص ۴۷۰.

۵. مثنوی معنوی، ص ۸۰۳.

۶. همان، ص ۶۰.

موجودبودن جهنم در حال حاضر

شاید این تصور در بین عموم افراد وجود داشته باشد که اگر کسی اهل گناه باشد، پس از برپایی دادگاه عدل الهی در روز قیامت، به جهنم خواهد رفت؛ در حالی که جهنم ظهور حقیقت اعمال زشت انسان است و گناهکار هم اکنون در جهنم است اما تا زمانی که در دنیاست، توجهی به آن ندارد و با برداشته شدن پرده‌ها حقیقت اعمال و اعتقادات خود را به صورت عذاب سوزان و دردناک مشاهده می‌کند: «لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكُمْ غِطَاءَكُمُ فَبَصَرُكُمُ الْيَوْمَ حَدِيدٌ»^۱؛ بنابراین جهنم هم اکنون موجود است و در واقع، گناهکار الان در جهنم است و در باطن، گرفتار آتش دوزخ است. خداوند متعال می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا»^۲؛ کسانی که اموال یتیمان را به ناحق و ظالمانه می‌خورند، در حقیقت، آتش را وارد شکم‌های خود می‌کنند. در این آیه شریفه، خداوند ﷻ فرمود: هم اکنون با خوردن مال یتیم در حقیقت در حال خوردن آتش جهنم هستند و چون دنیا دار حجاب و غفلت است، درد این جهنم را احساس نمی‌کنند. قرآن کریم پیرامون چنین افرادی فرموده است: «يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ»^۳؛ اینها به دلیل غفلت از آخرت متوجه جهنم نمی‌شوند؛ اما وقتی از دنیا می‌روند، پرده‌ها از میان برداشته می‌شود و سوزش این آتش عظیم را درک خواهند کرد. رسول اکرم ﷺ فرموده است: مردم در خوابند و وقتی بمیرند، بیدار خواهند شد.^۴

۱. ق، ۲۲.

۲. النساء، ۱۰.

۳. الروم، ۷.

۴. «قال رسول الله ﷺ: النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا»؛ (مجموعه وزام، ج ۱، ص ۱۵۰).

نکته مهم آنکه اگرچه بین گناهان در دنیا و کیف‌های اخروی آنها رابطه‌ی ظاهر و باطن برقرار است اما نافرمانی خداوندی که همه‌ی هستی از اوست و همگان شب و روز غرق در نعمت‌های او هستند، بسیار زشت و قبیح خواهد بود و اگر جهنم سوزان، ظهور باطن گناهان مجرمان است، جهنم حسرت و خجالت و شرمندگی بندگان در حریم‌شکنی مولای محبوبی که عمری را میهمان سفره نعمت‌های گوناگون او بوده‌اند، به مراتب سخت‌تر و عذابی سوزان‌تر است که بر دل‌ها می‌زند و باطن و ظاهر را می‌سوزاند.^۱

امام سجاده علیه السلام در دعای شانزدهم صحیفه سجادیه در بیان استغفار از گناهان و تضرع در درگاه الهی عرضه می‌دارند: خدایا! اگر آن قدر در درگاهت ناله کنم که پلک‌هایم از بین بروند و چنان زاری کنم که صدایم قطع شود و آن قدر در مقابلت قیام کنم که پاهایم ورم کنند و چندان برایت رکوع کنم که کمرم بشکند و ساعت‌ها و روزها در مقابلت سجده کنم تا چشمانم از کاسه درآید و در تمام عمر، خاک زمین را بخورم و آب ناگوار بنوشم، و سپس آن چنان ذکر تو را بگویم که لال شوم و از شرم تو حتی نتوانم به آسمان نگاه کنم، هیچ‌گاه سزاوار بخشش یکی از گناهانم نیستم؛ اگر مرا ببخشی، به خاطر استحقاق من نبوده و اگر عذابم کنی، به من ستم نکرده‌ای و من با همان یک‌گناه لایق دوزخ شده‌ام.^۲

۱. «كَلَّا لَيَنْبَغَنَّ فِي الْمَطْمَةِ ۴ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْمَطْمَةُ ۵ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ۶ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَيُّدِ ۷ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ۸ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ۹»؛ (الهمزة، ۴-۹).

۲. «يا اِلهي! لو بَكَيتُ اِلَيْكَ حَتَّى تَسْقُطَ اَشْفَاؤُ عَيْتِي، وَانْتَحَبْتُ حَتَّى يَنْقَطِعَ صَوْتُكَ وَفُتَّ لَكَ حَتَّى تَنْتَشِرَ قَدَمَايَ وَرَكَعْتُ لَكَ حَتَّى يَنْخَلَعَ صُلْبِي وَسَجَدْتُ لَكَ حَتَّى تَنْتَفِقًا حَدَقْتَايَ، وَاَكْلْتُ ثَرَابَ الْاَرْضِ طَوَّلَ عُمْرِي وَشَرِبْتُ مَاءَ الرَّمَادِ اَجَزَ دَهْرِي، وَذَكَرْتُكَ فِي جِلَالِ ذَلِكَ حَتَّى يَكِلَّ لِسَانِي، ثُمَّ لَمَ اُرْفَعُ طَرْفِي اِلَى اَفَاقِ السَّمَاءِ اسْتِحْيَاءً مِنْكَ مَا اسْتَوْجِبْتُ بِذَلِكَ مَحْوَ سَيِّئَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْ سَيِّئَاتِي وَ اِنْ كُنْتُ تَعْفِرُ لِي حِينَ اسْتَوْجِبُ مَغْفِرَتَكَ، وَتَعْفُو عَنِّي حِينَ اسْتَحِقُّ عَفْوُكَ قَبْلَ ذَلِكَ غَيْرُ وَاِجِبْ لِي بِاسْتِحْقَاقِي وَلَا اَنَا اَهْلٌ لَهٗ بِاسْتِحْيَايَ، اِذْ كَانَ جَزَائِي مِنْكَ فِي اَوَّلِ مَا عَصَيْتُكَ النَّارَ، فَاِنْ تَعَذَّبْنِي فَانْتُ غَيْرُ ظَالِمٍ لِي»؛ (الصحيفة السجادية، ص ۸۲، دعای ۱۶).

ویژگی های جهنم

در نصوص دینی توصیه فراوانی درباره توجه به جهنم شده است. در روایتی از رسول گرامی اسلام ﷺ چنین نقل شده است: «اذْكُرُوا مِنَ النَّارِ مَا يَشْتُمُ، فَلَا تَذْكُرُونَ مِنْهَا شَيْئاً إِلَّا وَهِيَ أَشَدُّ مِنْهُ»؛ تا جایی که برایتان مقدور است به یاد جهنم باشید؛ زیرا از همه امور سخت تر و شدیدتر است. روزی پیامبر اکرم ﷺ به اصحاب خود فرمود: دو امر بزرگ را فراموش نکنید. اصحاب گفتند: آن دو چه هستند؟ فرمود: بهشت و جهنم؛ سپس حضرت شروع به توصیف دوزخ نمودند و آن قدر گریستند که اشک، محاسن مبارکشان را تر نمود؛ آن گاه فرمودند: سوگند به آن که جان محمد ﷺ در دست اوست! اگر آنچه من درباره جهنم می دانم، شما نیز می دانستید، سر به صحرا می گذاشتید و خاک بر سر خود می ریختید.^۲ بنابراین علامت مومن آن است که در حال خوف و رجا باشد و هرگز از عقوبت الهی غفلت نکند..

«همچو جهنم زند نعره هل من مزید

گر بخورد هر دمی ز آدمیان صد هزار

نیست درو ساعتی، خرم و فارغ تنی

نیست درو یک نفس حال دلی برقرار»^۳

انسان ها در جهنم، لحظه ای فارغ و آسوده نیستند و عذاب های متوالی آنان را احاطه می کند. ملامحسن فیض کاشانی رحمته الله علیه درباره روز قیامت و احوال جهنمیان فرموده است: در احوال خلیق بنگر که از شداید قیامت آنچه را باید تحمل کنند، تحمل کرده اند و

۱. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۹۶.

۲. «عن عبد الله بن عمر: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَا تَنْسُوا الْعَظِيمِينَ. قُلْنَا: وَمَا الْعَظِيمَانِ؟ قَالَ: الْجَنَّةُ وَالنَّارُ. فَذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَا ذَكَرْتُمْ بَكِي حَتَّى جَرَى - أَوْ بَلَ - الدَّمْعُ جَانِبِي لِجَنَّتِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بَيَدِهِ! لَوْ تَعْلَمُونَ مِنَ الْأَمْرِ مَا أَعْلَمُ لَمَسَيْتُمْ إِلَى الصَّعِيدِ فَحَتَيْتُمْ عَلَى رُؤُوسِكُمُ الثَّرَابَ»؛ (بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۹۶).

۳. دیوان فیض کاشانی، ج ۱، ص ۲۸۶.

منتظرند تا حقیقت اخبار را بدانند و شفاعت‌کنندگان شفاعت کنند؛ ناگهان ظلماتی مجرمان را احاطه می‌کند و آتشی که دارای زبانه و شعله‌هاست، بر آنها سایه می‌افکند و از آن بانگی هولناک و رعب‌انگیز می‌شنوند که بیانگر شدت خشم جهنم بر مجرمان است. در این میان، نداکننده‌ای از موکلان دوزخ ندا می‌کند: فلانی فرزند فلانی که در دنیا با آرزوهای دراز به خود وعده‌ها می‌داد و عمرش را با ارتکاب اعمال زشت ضایع می‌کرد، کجاست؟ با گرزهای آهنین به پیشواز او می‌روند، او را به سوی عذاب‌های سخت می‌رانند و به او می‌گویند: ﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾^۱؛ بچش که به گمان خودت، بسیار قدرتمند و گرامی بودی.^۲

جهنم دارای هفت در است که هر یک مخصوص ورود گروهی از انسان‌ها به جهنم است: ﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ﴾^۳؛ همان‌طور که آتش در دنیا برای اشتعال نیازمند هیضم است، آتش‌گیر جهنم انسان‌های تبه‌کاری هستند که عمری را در زشتی و عصیان الهی طی کردند: ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾^۴. جهنم دارای وادی‌های مختلف است و هر یک به تناسب عذاب ساکنانش نام‌های گوناگون دارد: سعیر، هابویه، جحیم، سقر، حطمه، غساق و فلق. به فرموده امام صادق علیه السلام، وادی سقر آن قدر گرم است که از آن به خداوند متعال شکایت می‌کند و درخواست تنفس می‌کند؛ وقتی به او اجازه داده می‌شود، تمام جهنم مشتعل می‌گردد.^۵ جهنم آن قدر عمق دارد که اگر

۱. الدخان، ۴۹.

۲. راه روشن، ج ۸، ص ۴۱۶.

۳. الحجر، ۴۴.

۴. التحريم، ۶.

۵. «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ فِي جَهَنَّمَ لَوَادِيًا لِلْمُتَكَبِّرِينَ يُقَالُ لَهُ سَقْرٌ شَكَا إِلَى اللَّهِ شِدَّةَ حَرِّهِ وَسَأَلَهُ أَنْ يَتَنَفَّسَ فَأَذِنَ لَهُ فَتَنَفَّسَ فَأَحْرَقَ جَهَنَّمَ»؛ (بحار الأنوار، ج ۸، ص ۲۹۴).

تخته سنگ سنگینی داخل آن بیفتد، بیش از هفتادسال طول می‌کشد تا به قعر آن برسد.^۱

خداوند ﷻ پیرامون ورود انسان‌ها به جهنم می‌فرماید: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ۗ ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾^۲؛ این سنت لا یتغیر الهی است که همه انسان‌ها باید وارد جهنم شوند؛ سپس کسانی که اهل تقوا هستند از جهنم نجات پیدا می‌کنند. البته افراد متقی به تناسب تقوایشان در دنیا در حرز الهی هستند و به تعبیر رسول اکرم ﷺ، همان طور که آتش نمرود برای حضرت ابراهیم علیه السلام سرد و خاموش بود، آتش جهنم برای مؤمنان سرد و بی‌اثر است.^۳

در آیات قرآن، عذاب جهنم با صفات گوناگون بیان شده و هریک اشاره به حقیقت رذیله‌ای دارد: عذاب دردناک (الیم)، شدید، عظیم، خوارکننده (مهین) و یا عذابی سوزان (حریق). خداوند ﷻ به متکبران عذاب مهین را وعده می‌دهد و عذاب سوزان که از عمق جان آغاز می‌شود و همه هستی انسان را به آتش می‌کشد، به یهودیان و فتنه‌گران و کافران به آیات و نعم الهی وعده داده شده؛ و عذاب دردناک برای کسانی است که طلا و نقره را ذخیره کرده و ثروت اندوزی می‌کنند: ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾^۴. امام خمینی رحمته الله علیه پیرامون عذاب جهنم می‌فرماید: بدن انسان در این عالم قابل قبول حرارت نیست؛ اگر یک ساعت در این آتش سرد دنیا بماند، خاکستر می‌شود؛ ولی خداوند قادر در قیامت این بدن را طوری

۱. «قال رسول الله ﷺ: إِنَّ الصَّخْرَةَ الْعَظِيمَةَ لَتَلْقَى مِنْ سَفِيرِ جَهَنَّمَ، فَتَهْوِي فِيهَا سَبْعِينَ عَامًا وَمَا تُفْضِي إِلَّا قَرَارَهَا»؛ (بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۱۵۶).

۲. مریم، ۷۱ و ۷۲.

۳. «قال رسول الله ﷺ: الْوُرُودُ الدُّخُولُ؛ لَا يَبْقَى بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ إِلَّا دَخَلَهَا، فَتَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِ بَرْدًا وَسَلَامًا كَمَا كَانَتْ عَلَى إِبْرَاهِيمَ عليه السلام»؛ (بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۵۱۶).

۴. التوبة، ۳۴ و ۳۵.

قرار می دهد و خلق می فرماید که در آن آتش جهنم - که به شهادت جبرئیل امین علیه السلام اگر یک حلقه از سلسله هفتادذراعی اهل جهنم را در این عالم بیاورند، تمام کوه‌ها از شدت حرارت آن ذوب می شود - همیشه باقی می ماند و ذوب نمی شود و تمام نمی گردد.^۱

در جهنم، عاملان عذاب و کسانی که وظیفه تنبیه مجرمین را بر عهده دارند، فرشتگان الهی هستند. این فرشتگان با احدی مسامحه نمی کنند و به ناله و زاری جهنمی‌ها توجهی ندارند. قرآن کریم می فرماید: ﴿عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غُلَاطٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾^۲؛ آنان فرشتگانی تندخوی و سخت‌گیری هستند که از اوامر الهی تخلف نمی کنند و مأموریت خود (عذاب کردن جهنمی‌ها) را به طور کامل انجام می دهند و هنگامی که مجرمین درخواست تخفیف می کنند، ملائکه اصلاً جوابشان را نمی دهند و با گرزهای آتشین بر سر جهنمیان می کوبند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «لَوْ ضُرِبَ مِقْمَعٌ مِنْ حَدِيدٍ جَهَنَّمَ الْجَبَلُ لَتَفْتَتَّ - كَمَا يُضْرَبُ بِهِ أَهْلُ النَّارِ - فَصَارَ رَمَادًا»^۳؛ اگر یکی از گرزهای آهنین جهنم بر کوه کوبیده شود، از هم می پاشد؛ چنان‌که با آن بر اهل دوزخ کوبیده می شود و خاکستر می گردند. سپس آنان را با غل و زنجیری گداخته به سوی آتش جهنم می کشانند: ﴿إِذِ الْأَعْلَالُ فِي أَغْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ﴾^۴ در الحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ»^۵؛ لباسی که بر تن آنان می کنند، چنان بدبو و متعفن است که اگر این لباس‌ها را در آسمان دنیا نصب کنند، همه اهل زمین از بوی گند آن خواهند مرد.^۶ وقتی احساس گرسنگی

۱. شرح چهل حدیث، ص ۸۸.

۲. التحريم، ۷.

۳. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۱۴۲.

۴. غافر، ۷۰ و ۷۱.

۵. «قال الإمام الصادق عليه السلام - من قول جبرئيل عليه السلام لرسول الله صلی الله علیه و آله - لو أن سربالاً من سربال أهل النار علق بين السماء والأرض لَمَاتْ أهل الدنيا من ريحها» (بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۱۳۶).